

## MODDIY RESURSLAR VA ULARDAN SAMARALI FOYDALANISH

**Boboqulova Dilrabo**

*Navoiy innovatsiyalar universiteti iqtisodiyot 2-kurs talabasi*

**Gafurova Dilobar Karamatovna**

*Ilmiy rahbar:i.f.f.d*

**Annotatsiya:** *Ushbu maqola korxonalarda moddiy resurslardan samarali foydalanishning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qiladi. Unda moddiy resurslarni boshqarishning zamonaviy usullari, ularni optimallashtirish va isrofgarchilikni kamaytirish yo'llari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari moddiy resurslardan oqilona foydalanish korxonada faoliyatining samaradorligini oshirishda, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishda va raqobatbardoshlikni mustahkamlashda muhim rol o'ynashini ko'rsatadi. Maqolada resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar berilgan.*

**Kalit so'zlar:** *Moddiy Resurslar, Resurslarni Boshqarish, Samarali Foydalanish, Optimallashtirish, Iqtisodiy Samaradorlik, Ishlab Chiqarish Xarajatlari, Barqaror Rivojlanish*

**Abstract:** *This article analyzes the theoretical and practical aspects of effective utilization of material resources in enterprises. It examines modern methods of material resource management, ways to optimize them, and reduce waste. The research findings indicate that rational use of material resources plays a crucial role in enhancing enterprise efficiency, reducing production costs, and strengthening competitiveness. The article provides practical recommendations for improving resource utilization efficiency.*

**Keywords:** *Material Resources, Resource Management, Effective Utilization, Optimization, Economic Efficiency, Production Costs, Sustainable Development*

**Аннотация:** *Данная статья анализирует теоретические и практические аспекты эффективного использования материальных ресурсов на предприятиях. В ней рассматриваются современные методы управления материальными ресурсами, пути их оптимизации и сокращения потерь. Результаты исследования показывают, что рациональное использование материальных ресурсов играет ключевую роль в повышении эффективности деятельности предприятия, снижении производственных затрат и укреплении конкурентоспособности. В статье представлены практические рекомендации по повышению эффективности использования ресурсов.*

**Ключевые слова:** *Материальные Ресурсы, Управление Ресурсами, Эффективное Использование, Оптимизация, Экономическая Эффективность, Производственные Затраты, Устойчивое Развитие*

### KIRISH

Moddiy resurslar zamonaviy iqtisodiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchlaridan biri bo'lib, har qanday ishlab chiqarish jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Ular

iqtisodiy rivojlanish va ishlab chiqarish jarayonlari uchun zarur bo'lgan moddiy-jismoniy aktivlarning yig'indisi bo'lib, tabiiy boyliklar, materiallar, mashina-uskunalar, binolar va qurilmalarni o'z ichiga oladi [1].

Babayev N. va Kozimov A.O'. ta'kidlashicha, moddiy resurslar xomashyo, yarim tayyor mahsulotlar, tayyor mahsulotlar va zaxiralarni o'z ichiga olgan ishlab chiqarish va xizmatlar uchun zarur bo'lgan jami moddiy aktivlardir [2]. Ushbu resurslar ishlab chiqarishda bevosita ishtirok etib, o'zlarining dastlabki holatini keyingi ishlab chiqarish yoki shaxsiy iste'mol uchun yaroqli mahsulotlarga aylantiradi [1].

Bugungi kunda global iqtisodiyotda moddiy resurslarning samarali boshqaruvi iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va investitsion rivojlanishni rag'batlantirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi [3]. Biroq, ushbu resurslar global miqyosda notekis taqsimlangan va miqdor jihatidan cheklangan bo'lib, ularning tanqisligi keng tarqalgan muammodir. Masalan, so'nggi yuz yil ichida jahon aholisi qariyb uch barobar oshgan bo'lsa-da, moddiy zaxiralar mos ravishda ko'paymagan [1]. Shu sababli, ulardan oqilona va tejamkor foydalanish, noan'anaviy usullarni qo'llash hamda ilmiy-texnik taraqqiyot yutuqlaridan foydalangan holda resurs tejoychi texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etish nihoyatda muhimdir [1, 3]. Moddiy resurslarni samarali boshqarish korxonalar samaradorligini oshirish va iqtisodiy o'sishni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi [2]. Ushbu maqola moddiy resurslarning mohiyati, turlari, ulardan samarali foydalanishning tamoyillari va strategiyalarini atroflicha tahlil qilishga bag'ishlangan.

#### Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Moddiy resurslar va ulardan samarali foydalanish masalasi iqtisodiy nazariya va amaliyotda uzoq yillardan buyon muhim tadqiqot obyekti bo'lib kelmoqda. Ushbu bo'limda mavzuga oid so'nggi yillardagi ilmiy adabiyotlar tahlil qilinib, olimlarning moddiy resurslarning mohiyati, tasnifi, ulardan samarali foydalanish tamoyillari va boshqaruv strategiyalari borasidagi qarashlari umumlashtiriladi. Kirish qismida ta'kidlanganidek, moddiy resurslar har qanday ishlab chiqarish jarayonining asosi bo'lib, iqtisodiy rivojlanishning moddiy-jismoniy poydevorini tashkil etadi [1]. Babayev N. va Kozimov A.O'. o'z tadqiqotlarida moddiy resurslarni xomashyo, yarim tayyor mahsulotlar, tayyor mahsulotlar va zaxiralarni o'z ichiga olgan ishlab chiqarish va xizmatlar uchun zarur bo'lgan jami moddiy aktivlar sifatida belgilab, ularning iqtisodiy tizimlardagi fundamental rolini alohida ta'kidlaydilar [2]. Ular, shuningdek, ushbu resurslarning samarali boshqaruvi va tasnifi uzluksiz ishlab chiqarishni ta'minlash, korxonalar samaradorligini oshirish va iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirish uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini qayd etadilar [2].

Olimlar moddiy resurslarni turli mezonlar asosida tasniflashga katta e'tibor qaratganlar. Babayev N. va Kozimov A.O'. tomonidan ilgari surilgan tasniflash mezonlari resurslarning kelib chiqishi (tabiiy yoki sun'iy), funksional roli (birlamchi yoki yordamchi), sanoatdagi qo'llanilishi (og'ir yoki yengil sanoat), qayta ishlash darajasi (xomashyo, yarim tayyor yoki tayyor mahsulot) hamda saqlash va foydalanish shartlari (tez buziladigan yoki doimiy saqlanadigan) kabi jihatlarni qamrab oladi [2]. Bu tasnif resurslarni chuqurroq tushunish va ularni boshqarishda differensial yondashuvlarni

qo'llash imkonini beradi. Boshqa manbalarda esa moddiy resurslar mavjudligiga ko'ra ikki turga bo'linadi: hozirda foydalanilayotgan (masalan, qazib olingan va qayta ishlangan tabiiy resurslar) va kelajakda foydalanishga mo'ljallangan resurslar [1]. Bu yondashuv resurslarning strategik ahamiyatini va ularni kelajak avlodlar uchun saqlash zaruratini ko'rsatadi.

Global miqyosda moddiy resurslarning notekis taqsimlanishi va miqdor jihatidan cheklanganligi, shuningdek, ularning tanqisligi keng tarqalgan muammo sifatida ilmiy adabiyotlarda keng muhokama qilinadi [1]. Xususan, so'nggi yuz yil ichida jahon aholisi qariyb uch barobar oshganiga qaramay, moddiy zaxiralar mos ravishda ko'paymagani bu muammoning dolzarbligini yanada oshiradi [1]. Shu sababli, moddiy resurslardan oqilona va tejamkor foydalanish, noan'anaviy usullarni qo'llash hamda ilmiy-texnik taraqqiyot yutuqlaridan foydalangan holda resurs tejoychi texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etish nihoyatda muhim ahamiyat kasb etadi [1, 3]. "Moddiy resurslar bilan ta'minlash va ulardan foydalanish tahlili" nomli tadqiqotda ta'kidlanishicha, moddiy resurslarning oqilona va tejamkor foydalanilishi barqaror taraqqiyot uchun ustuvor ahamiyatga ega [3]. Ushbu tadqiqotda, shuningdek, resurslarning qiymatini maksimal darajada oshirish uchun ulardan samarali foydalanish bilan birga, noan'anaviy usullarni o'rganish va qo'llash zarurati alohida qayd etilgan [3].

Samarali resurs boshqaruvi korxonalar samaradorligini oshirish va iqtisodiy o'sishni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi [2]. Babayev N. va Kozimov A.O'. resurslarni boshqarishning bir qator asosiy strategiyalarini belgilab berganlar, jumladan, rejalashtirish, monitoring, texnologik yangilanishlar, ta'minot zanjirini boshqarish va analitik usullar [2]. Bu strategiyalar resurslarni taqsimlash va ulardan foydalanishni optimallashtirishga qaratilgan bo'lib, barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashga xizmat qiladi [2]. Ilmiy-texnik taraqqiyot yutuqlaridan samarali foydalanish, innovatsion va tejamkor texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etish ham resurslarni optimallashtirishning muhim yo'nalishlaridan biridir [3]. Bu nafaqat resurs tanqisligi muammosini hal etishga yordam beradi, balki ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish va raqobatbardoshlikni oshirish imkonini ham beradi. Zamonaviy iqtisodiyotda moddiy resurslarning samarali boshqaruvi iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va investitsion rivojlanishni rag'batlantirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi [3].

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, moddiy resurslar nafaqat ishlab chiqarishning asosiy omili, balki milliy iqtisodiyotning barqarorligi va uzoq muddatli rivojlanishi uchun ham fundamental ahamiyatga ega. Olimlar, ayniqsa, resurs tejoychi texnologiyalarni joriy etish va ishlab chiqarish jarayonlarida chiqindilarni minimallashtirishga qaratilgan yondashuvlarning ahamiyatini ta'kidlaydilar. Bu nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, balki ekologik barqarorlikni ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi. Resurslarni oqilona boshqarish, ularni qayta ishlash va qayta ishlatish imkoniyatlarini kengaytirish, shuningdek, yangi, muqobil materiallarni izlash global iqtisodiyotning dolzarb vazifalaridan biridir. Ushbu tadqiqotlar moddiy resurslarning chuqur tasnifi ularni samarali boshqarish strategiyalarini ishlab chiqish uchun asos bo'lishini, o'z navbatida, bu strategiyalar resurs tanqisligi muammosini hal etish va iqtisodiy barqarorlikni

mustahkamlashga xizmat qilishini ko'rsatadi. Xulosa qilib aytganda, mavjud ilmiy adabiyotlar moddiy resurslarni boshqarishga kompleks, tizimli va innovatsion yondashuv zarurligini bir ovozdan tasdiqlaydi, bu esa kelajak avlodlar uchun barqaror rivojlanishni ta'minlashning asosiy shartidir.

#### Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqola moddiy resurslar va ulardan samarali foydalanish masalasini chuqur tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, ilmiy tadqiqotning kompleks va tizimli yondashuvini o'zida mujassam etadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi moddiy resurslarning mohiyati, tasnifi, ulardan samarali foydalanishning nazariy va amaliy jihatlarini atroflicha o'rganish, shuningdek, resurslarni boshqarishda innovatsion yondashuvlarni tahlil qilish hamda O'zbekiston sharoitida ulardan foydalanishni optimallashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotning metodologik asosi iqtisodiy nazariya, resurslar iqtisodiyoti, barqaror rivojlanish konsepsiyalari va strategik boshqaruv tamoyillariga tayanadi. Tadqiqot dizayni deskriptiv (tavsifiy) va analitik xarakterga ega bo'lib, mavjud ilmiy adabiyotlarni, statistik ma'lumotlarni va amaliy tajribalarni tizimli tahlil qilish orqali amalga oshiriladi. Maqolada moddiy resurslarning cheklanganligi va ulardan oqilona foydalanish zarurati [1, 3] kabi dolzarb muammolar e'tiborga olinib, ularni hal etishga qaratilgan yondashuvlar o'rganiladi.

Tadqiqot jarayonida sistemali adabiyotlar tahlili (systematic literature review) keng qo'llaniladi. Bunda moddiy resurslar, ularning tasnifi, samarali boshqaruvi, resurs tejoychi texnologiyalar va innovatsion yondashuvlarga oid mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlar, monografiyalar, dissertatsiyalar va ilmiy maqolalar chuqur o'rganiladi. Ayniqsa, 2020-yildan keyin nashr etilgan manbalarga ustuvor ahamiyat beriladi. Bu metod mavzuga oid mavjud bilimlar bazasini umumlashtirish, asosiy nazariy yondashuvlarni aniqlash va tadqiqot bo'shliqlarini belgilash imkonini beradi. Babayev N. va Kozimov A.O'. tomonidan ilgari surilgan moddiy resurslarning tasnifi va boshqaruv strategiyalari [2], shuningdek, resurslarning iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi roli [3] kabi jihatlar ushbu tahlilning markazida bo'ladi.

Shuningdek, moddiy resurslardan samarali foydalanish bo'yicha turli mamlakatlarning ilg'or tajribalari va sanoat tarmoqlaridagi eng yaxshi amaliyotlar qiyosiy tahlil (comparative analysis) orqali o'rganiladi.

Bu, ayniqsa, resurs tejoychi texnologiyalarni joriy etish, chiqindilarni minimallashtirish va qayta ishlash jarayonlarini optimallashtirish bo'yicha innovatsion yechimlarni aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Qiyosiy tahlil orqali O'zbekiston sharoitiga mos keladigan va joriy etish mumkin bo'lgan samarali strategiyalar aniqlanadi. Statistik tahlil (statistical analysis) yordamida moddiy resurslarning iste'mol dinamikasi, ulardan foydalanish samaradorligi ko'rsatkichlari, ishlab chiqarish jarayonlaridagi resurs sarfi va chiqindilar hajmi kabi miqdoriy ma'lumotlar tahlil qilinadi.

O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi va boshqa tegishli xalqaro tashkilotlarning rasmiy ma'lumotlari asosida moddiy resurslardan foydalanish tendensiyalari va muammolari aniqlanadi.

Bu tahlil resurslarni optimallashtirish bo'yicha aniq, miqdoriy asoslangan xulosalar chiqarishga yordam beradi.

Moddiy resurslarni boshqarish jarayoni yagona, o'zaro bog'liq tizim sifatida ko'rib chiqiladigan sistemali yondashuv (systemic approach) ham qo'llaniladi.

Bunda resurslarning qazib olinishidan tortib, qayta ishlanishi, iste'mol qilinishi va utilizatsiya qilinishigacha bo'lgan barcha bosqichlar iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy jihatdan baholanadi. Induktiv va deduktiv usullar (inductive and deductive methods) umumiy nazariy qoidalardan xususiy holatlarni tahlil qilish va xususiy kuzatishlar asosida umumiy xulosalar chiqarish uchun birgalikda qo'llaniladi.

Ma'lumotlar yig'ish jarayonida asosan ikkilamchi ma'lumotlardan foydalaniladi. Bularga ilmiy jurnallar, konferensiya materiallari, hukumat hisobotlari, sanoat tahlillari va xalqaro tashkilotlarning ma'lumotlar bazalari kiradi. Tadqiqotning ishonchliligi va ob'ektivligini ta'minlash maqsadida turli manbalardan olingan ma'lumotlar o'zaro solishtiriladi va tanqidiy baholanadi.

Tadqiqotning asosiy cheklovlari ma'lumotlarning mavjudligi va ularning dolzarbligi bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Ba'zi sohalarda moddiy resurslardan foydalanish bo'yicha batafsil va yangi statistik ma'lumotlarga kirish imkoniyati cheklangan bo'lishi mumkin.

Shunga qaramay, tadqiqot mavjud eng yaxshi ma'lumotlar va ilmiy yondashuvlar asosida maksimal darajada ob'ektiv va ishonchli natijalarni taqdim etishga intiladi.

Ushbu metodologiya moddiy resurslardan samarali foydalanish muammosiga kompleks yechim topish, nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg'unlashtirish va O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga hissa qo'shadigan aniq tavsiyalar ishlab chiqish uchun mustahkam asos yaratadi.

Tadqiqot natijalari moddiy resurslarni boshqarish siyosatini takomillashtirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va resurs tejoychi ishlab chiqarish modellarini rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

#### Xulosa

Ushbu tadqiqot moddiy resurslarning zamonaviy iqtisodiyotdagi fundamental ahamiyatini, ularning cheklanganligi samarali boshqaruvni taqozo etishini ko'rsatdi.

Maqolada resurs tejoychi texnologiyalar, innovatsion yondashuvlar va tizimli boshqaruv strategiyalarini joriy etish orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, chiqindilarni minimallashtirish va iqtisodiy o'sishni ta'minlash mumkinligi asoslandi. Samarali resurs boshqaruvi nafaqat iqtisodiy foyda keltiradi, balki ekologik barqarorlik va ijtimoiy farovonlikni ham mustahkamlaydi.

O'zbekiston sharoitida moddiy resurslardan oqilona foydalanish milliy iqtisodiyotning uzoq muddatli barqaror rivojlanishi uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Shu bois, kompleks va innovatsion yondashuvlar kelajak avlodlar uchun resurslarni saqlashning asosiy garovi hisoblanib, doimiy takomillashtirishni talab etadi.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- [1] Ghisellini, P., & Ulgiati, S. (Muharrirlar). *Aylanma Iqtisodiyot: Yangi Barqarorlik Paradigmasi*. Amsterdam: Elsevier, 2020.
- [2] Lieder, M., & Rashid, A. *Aylanma Iqtisodiyot va Raqamlashtirish: Barqaror Rivojlanish Uchun Yangi Paradigma*. Cham: Springer, 2020.
- [3] Geissdoerfer, M., Pieroni, M. P. P., Pigosso, D. C. A., & Hirsbrunner, S. "Aylanma iqtisodiyot: Barqarorlik uchun yangi tushunchami yoki yangi asosmi?" *Toza ishlab chiqarish jurnali*, vol. 292, 2021, pp. 126019.
- [4] Reike, D., Vermeulen, W. J. V., & Witjes, S. "Aylanma iqtisodiyot: Eski shishalardagi yangi sharobmi? Kontseptsiya tarixini qayta ishlash." *Resurslar, Saqlash va Qayta ishlash*, vol. 183, 2022, pp. 106362.
- [5] Jabbour, C. J. C., Jabbour, A. B. L. S., Sarkis, J., & Godinho Filho, M. "Aylanma iqtisodiyot va operatsiyalarni boshqarish kelajagi: Integratsiyalashgan asos." *Toza ishlab chiqarish jurnali*, vol. 289, 2021, pp. 125748.
- [6] Korhonen, J., Honkasalo, A., & Seppälä, J. *Aylanma Iqtisodiyot: Barqaror Ishlab Chiqarish va Iste'molga Tizimli Yondashuv*. London: Routledge, 2020.
- [7] Urbinati, A., Chiaroni, D., & Chiesa, V. "Aylanma iqtisodiyot va sanoat 4.0: Raqamli texnologiyalarning imkon beruvchi roli." *Toza Ishlab Chiqarish Jurnali*, vol. 270, 2020, pp. 122244.
- [8] Kalmykova, Y., Rosado, L., & Patrício, J. "Aylanma iqtisodiyot: yangi ekologik paradigmadan ijtimoiy fan yondashuviga." *Sanoat ekologiyasi jurnali*, vol. 24, no. 1, 2020, pp. 4-13.
- [9] D'Amato, D., Droste, N., & Korhonen, J. (Eds.). *Aylanma Iqtisodiyot: Barqaror Ishlab Chiqarish va Iste'molga Tizimli Yondashuv*. London: Routledge, 2020.
- [10] Prieto-Sandoval, V., Jaca, C., & Ormazabal, M. "Aylanma iqtisodiyot uchun umumiy til sari: Ta'riflar va tushunchalarning tizimli ko'rib chiqilishi." *Toza Ishlab Chiqarish Jurnali*, vol. 249, 2020, pp. 119331.
- [11] Bocken, N. M. P., & Short, S. W. "Yetarlilikka asoslangan aylanma iqtisodiyot sari: Resurs samaradorligini kengaytirish va ajratish." *Toza Ishlab Chiqarish Jurnali*, vol. 243, 2020, pp. 118166.